

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ЛЬОТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

УДК 371.124:33]:629.73

А. М. Калінін

В умовах економічної лібералізації повітряного транспорту зростає роль і значення економічної грамотності льотного складу. На думку педагогів-учених Д. Гандера [3], Р. Макарова [4], В. Пономаренка [8] та ін., які досліджують проблеми людського чинника в системі безпеки польотів, і керівників авіаційних підприємств, знання з економіки цивільної авіації входять до інженерної ерудиції операторів особливо складних систем (пілотів), що свідчить про її значущість у практичній діяльності авіаційних фахівців.

Статистичні дані свідчать про такий значущий елемент у структурі авіаційного підприємства, як екіпаж, від роботи якого більшою мірою залежить безпека польотів та економічна ефективність виконання авіаційних рейсів. Тому авіаційні підприємства, що працюють в умовах лібералізації світового ринку авіаційних перевезень, висувують відповідні вимоги до економічної підготовки льотного складу. Особливе місце серед екіпажу відводиться командирі повітряного судна як організатору процесу льотної експлуатації авіаційної техніки. Крім льотної підготовки, командирі повітряного судна необхідно мати ще й високу правову та економічну культуру, уміти вести переговори, орієнтуватися в юридичному й економічному законодавстві, щоб можна було в перспективі зайняти місце керівника на авіаційному підприємстві. Отже, економічна культура курсантів у льотних навчальних закладах є невід'ємною складовою їхньої професійної культури.

Проведений нами аналіз рівня економічної підготовки курсантів (майбутніх пілотів цивільної авіації) свідчить, що недостатньо розроблено теоретичні, організаційно-педагогічні та методичні питання, які пов'язані з формуванням економічної культури, не вистачає системності і

цілеспрямованості в практичній орієнтації курсантів на управління безпекою польотів з урахуванням оцінки фінансово-економічних показників. Не знайшла належного висвітлення і специфіка цивільної авіації в наявних освітньо-кваліфікаційних характеристиках та навчальних програмах з економічних дисциплін у льотних навчальних закладах на території країн СНД. Як наслідок, сьогоденні випускники льотних навчальних закладів не в достатній мірі відповідають нинішнім вимогам авіаційних підприємств, що працюють в умовах лібералізації ринку авіаційних перевезень.

Анонімне опитування викладачів економічних дисциплін у льотних навчальних закладах, яке було проведене нами на території Казахстану, Росії та України, продемонструвало, що 68 % викладачів економічних дисциплін не уявляють собі специфіку льотної праці і внаслідок цього уникають опрацювання таких тем, як людський чинник у системі безпеки польотів, тенденції та перспективи розвитку сучасної цивільної авіації, економічна культура пілотів, собівартість транспортних витрат на авіаційні роботи та послуги, специфіка роботи міжнародних і національних організацій з повітряного транспорту тощо. Як наслідок, у викладачів економічних дисциплін виникають труднощі в процесі професійної адаптації до специфіки діяльності авіаційного освітнього середовища.

Саме недооцінка викладачами економічних дисциплін специфіки діяльності льотного навчального закладу й особливостей профільної спеціалізації курсантів у своїй професійно-педагогічній діяльності призводить до демотивації курсантів у процесі вивчення економічних дисциплін, посилює психологічне напруження між викладачами та курсантами, що негативно позначається як на підготовці майбутніх авіаційних фахівців, так і на розвитку професійно-педагогічної діяльності самих викладачів в умовах авіаційного освітнього середовища.

Вивченню проблем адаптації педагогів до професійної діяльності у вищих навчальних закладах (ВНЗ) приділено велику увагу в дисертаційних роботах

Я. Абсалямової [1], І. Облес [5], О. Паврозіна [6], С. Хатунцевої [11], В. Цибулька [12] та ін.

Незважаючи на високий рівень дослідженості питань професійної адаптації в психолого-педагогічних працях залишаються недостатньо вивченими основні проблеми професійної адаптації викладачів економічних дисциплін до професійно-педагогічної діяльності у льотних навчальних закладах.

Мета статті – дослідити проблеми професійної адаптації викладачів економічних дисциплін в умовах льотних навчальних закладів.

Існуюча система професійної підготовки фахівця під час навчання в магістратурі, аспірантурі технічних та економічних ВНЗ здійснює акцент на формуванні його науково-дослідної діяльності як майбутнього вченого і недостатньо приділяє увагу формуванню його педагогічної діяльності як майбутнього викладача, у результаті чого у подальшому відбувається зниження ефективності педагогічного процесу у навчальному закладі [1; 2 та ін.].

Крім того, у викладачів економічних дисциплін, які не спеціалізувалися раніше в галузі цивільної авіації і починають свою педагогічну діяльність у льотному навчальному закладі, виникають труднощі в процесі професійної адаптації до специфіки діяльності авіаційного освітнього середовища.

Як свідчить практика підготовки авіаційних фахівців, у льотних навчальних закладах ефективність викладання економічних дисциплін часто знижується саме через ігнорування викладачами прикладного характеру економіки повітряного транспорту, специфіки діяльності авіаційного освітнього середовища й особливостей профільної спеціалізації курсантів.

Як зазначалося вище, знання з економіки цивільної авіації (ЦА) входять до інженерної ерудиції пілота. Тому для того, щоб знання з економіки ЦА не потрапили до категорії “Неважливо”, викладачеві слід роз’яснити значущість економічної дисципліни в конкретній практичній діяльності курсантів. Наші дослідження свідчать, що навчальна активність курсантів підвищується, якщо

вони усвідомлюють важливість вивчення економічних дисциплін у своїй професійній діяльності.

Наприклад, навчаючи курсантів економіки виробництва в ЦА, викладачеві необхідно звернути увагу на те, що “діяльність повітряного транспорту втілюється в конкретному польоті повітряного судна і зводиться до двох якісних показників: ресурсної доцільності (економіки) та безпеки польотів” [7, с. 23]. Авіація, як і будь-яке комерційне підприємство, повинна окупати свою діяльність і при цьому повинна забезпечувати регулярність польотів.

З огляду на роль селективного підходу у професійній діяльності курсантів, очевидним є й те, що неможливо ізолювати розвивати інтелектуальні здібності без урахування професійної мотивації. Як свідчать дослідження [9, с. 56], проведені у ВНЗ, “сильні і слабкі студенти відрізняються зовсім не за інтелектуальними показниками, а тим, у якій мірі в них розвинена професійна мотивація”.

У даному контексті цікавою є думка С. Рубінштейна [10, с. 508] про те, що учень “може погано навчатися, оскільки у нього немає інтересу (*мотивації – А. М.*) до занять, і він може втратити інтерес до занять, оскільки він став у силу тих чи інших умов погано навчатися”. Отже, викладачам необхідно пам’ятати, що ефективність діяльності формує інтерес, а професійна мотивація взаємопов’язана з кінцевими цілями навчання.

Так, у 2007 р. на базі Державної льотної академії України (ДЛАУ) і Національного авіаційного університету (НАУ) нами було проведено анкетування серед викладачів кафедри менеджменту та економіки ДЛАУ, N = 20; викладачів кафедр економіки, логістики, організації авіаційних перевезень НАУ, N = 29; курсантів IV–V курсів (майбутні пілоти, диспетчери, фахівці аеронавігаційного забезпечення), N = 250; фахівців авіаційних підприємств (пілоти, диспетчери, начальники фінансово-економічних відділів, економісти), N = 50. Респондентам було поставлено запитання “*Чи повинен викладач економічних дисциплін мати авіаційну культуру?*”.

Було отримано такі відповіді: 5 % респондентів відповіли “Немає потреби” (однак при цьому підкреслили, що бажано, хоча і не обов’язково); 95 % респондентів відповіли “Так, повинен мати”. При цьому 5 % респондентів, які відповіли “Немає потреби”, були курсантами. У свою чергу, усі опитані нами фахівці авіаційних підприємств вказали на необхідність наявності сформованої авіаційної культури у викладачів економічних дисциплін для того, щоб вони могли чітко уявляти цілі та завдання ЦА в розрізі економічної доцільності.

При цьому респонденти виокремили такі складові елементи авіаційної культури викладачів економічних дисциплін: історія та перспективи розвитку ЦА; людський чинник у ЦА; уявлення про структуру і комерційну діяльність авіаційного підприємства; авіаційні перевезення; знання специфіки роботи авіаційних фахівців; подання цілей та завдань ЦА в розрізі економічної доцільності; знання виробничих і невиробничих ресурсів авіакомпанії; знання основних типів повітряних суден; використання прикладів з галузі ЦА в процесі викладання економічних дисциплін, авіаційна статистика (оновлена).

У 2008 р. ми ставили запитання курсантам IV–V курсів Державної льотної академії України (N = 250) щодо рівня викладання економічних дисциплін у льотному навчальному закладі. Було отримано такі результати опитування: 33 % всіх опитаних задоволені рівнем викладання економічних дисциплін, 67 % респондентів зробили зауваження: викладач не завжди може зацікавити курсантів вивченням свого предмета; монотонність викладання; відсутність наочності; відсутність цікавих фактів і даних з дисципліни на занятті; незнання особливостей економіки ЦА; необізнаність викладачів щодо актуальних проблем та перспектив ЦА.

Вищезазначені проблеми викладачів економічних дисциплін на початковому етапі їхньої професійно-педагогічної діяльності вказують на актуальність і значущість такого чинника, як урахування специфіки льотного навчального закладу впродовж усієї професійно-педагогічної діяльності викладача.

Наші дослідження підтвердили наявність суперечностей між професійною підготовкою та професійною готовністю викладачів економічних дисциплін на початковому етапі їхньої професійно-педагогічної діяльності в умовах льотного навчального закладу.

За аналогією з методом оцінювання значущості професійних знань, задоволеності професійними знаннями та можливостей для самоосвіти молодих викладачів іноземної мови у вищих технічних навчальних закладах [1] ми попросили викладачів економічних дисциплін визначити важливість професійної підготовки, власний рівень професійної готовності і можливості для самовдосконалення та розвитку професійно-педагогічної діяльності в умовах льотних навчальних закладів.

У процесі анкетування перед респондентами (викладачі економічних дисциплін зі стажем роботи 5 років і менше у льотному навчальному закладі, N = 49) нами були поставлені завдання визначити:

- 1) важливість попередньої професійної підготовки у ВНЗ та в інших сферах професійної діяльності (3 – дуже важливо, 2 – важливо, 1 – неважливо);
- 2) власний рівень професійної готовності до роботи у льотному навчальному закладі (3 – високий, 2 – середній, 1 – нижче середнього);
- 3) можливості для самовдосконалення і розвитку професійно-педагогічної діяльності в умовах льотного навчального закладу (3 – цілком можливо, 2 – можливо, 1 – немає можливостей).

Для оцінки вищевказаних чинників було використано порядкову шкалу (у балах). Результати даного анкетування подано у табл. 1, де оцінкою є середній бал.

Аналіз отриманих результатів надає можливість зробити висновок про те, що при досить високій оцінці значущості попередньої професійної підготовки у ВНЗ та в інших сферах професійної діяльності (2,53) викладачі економічних дисциплін льотних навчальних закладів все-таки не задоволені власним рівнем професійної готовності (1,82) та можливостями для самоосвіти і розвитку професійно-педагогічної діяльності (1,84).

Оцінка викладачами економічних дисциплін попередньої професійної підготовки, власного рівня професійної готовності та можливостей для самоосвіти і розвитку професійно-педагогічної діяльності в умовах льотного навчального закладу

Оцінка викладачами економічних дисциплін	попередньої професійної підготовки у ВНЗ та в інших сферах професійної діяльності	власного рівня професійної готовності	можливостей для самоосвіти і розвитку професійно-педагогічної діяльності
Середній бал	2,53	1,82	1,84

Продовження думки щодо рівня підготовки викладачів економічних дисциплін до роботи у льотних навчальних закладах продемонстровано у табл. 2.

Оцінка параметрів підготовки викладачів економічних дисциплін (у % від загальної кількості опитаних викладачів економічних дисциплін, N = 49)

Види підготовки	Оцінка			
	5	4	3	2
Теоретична (економічна) підготовка	75	15	10	0
Методична підготовка	40	20	30	10
Психолого-педагогічна підготовка	25	5	20	50
Практична підготовка	38	33	29	0
Авіаційна підготовка (основи авіаційної культури)	15	30	35	20
Підготовка до наукових досліджень	25	55	20	0
Інформаційна підготовка (інформаційні технології)	25	35	40	0

Респонденти оцінювали показники (види підготовки) за п'ятибальною шкалою, згідно з якою: 1 бал – найнижче значення показника, 5 балів – найвище значення показника. Дані табл. 2 свідчать, що найбільші труднощі у

викладачів економічних дисциплін виникають із психолого-педагогічної підготовкою і, як наслідок, оцінка якості підготовки не є високою.

Слід також звернути пильну увагу на рівень авіаційної культури викладачів, від якої залежить розуміння специфіки льотного навчального закладу та мотивація курсантів до вивчення економічних дисциплін.

Нами встановлено, що більшість викладачів-початківців відчують певні труднощі в реалізації того чи іншого виду професійно-педагогічної діяльності.

Незадоволеність результатами власної праці висловили 65 % опитаних, 75 % – рівнем авіаційної культури, 67 % – рівнем власної підготовки до роботи у льотному навчальному закладі. Частина викладачів (27 %) при навчанні у ВНЗ недостатньо вивчали психолого-педагогічні дисципліни.

75 % викладачів повідомили, що практично їм не надається можливість підвищення кваліфікації за межами льотного навчального закладу (короткострокові курси, семінари, стажування), 85 % – на відсутність необхідної літератури вітчизняних авторів з економічних дисциплін у контексті ЦА. Викладачі вказали на необхідність організації проведення спеціальних занять з педагогіки і психології вищої школи, авіаційної педагогіки, методики викладання економічних дисциплін в умовах льотних навчальних закладів. Зацікавила викладачів економічних дисциплін ідея проведення майстер-класів з економіки ЦА, маркетингу ЦА, людських ресурсів у галузі ЦА. Вони також звернули увагу, що відчують потреби в організованій та систематичній допомозі з боку кафедри, більш досвідчених колег.

Проведений аналіз надає можливість констатувати проблеми на початковому етапі професійно-педагогічної діяльності у викладачів економічних дисциплін у льотних навчальних закладах, а саме:

відсутність інтересу до проблем і перспектив розвитку сучасної ЦА;

ігнорування або недостатнє врахування психологічних особливостей та професійної спрямованості курсантів як майбутніх пілотів ЦА;

незнання чи нерозуміння технологічного процесу роботи підприємств ЦА і недостатнє врахування специфіки економіки ЦА у викладанні економічних дисциплін;

недостатня увага до питань власного формування та розвитку авіаційної і професійно-педагогічної культури;

недостатня увага до питань формування у курсантів економічної культури з урахуванням спеціальних дисциплін, що формують профіль авіаційного фахівця та ін.

Вищенаведене свідчить про актуальність дослідження, яка підсилюється суперечностями між фактичною професійною готовністю викладачів економічних дисциплін до роботи у льотному навчальному закладі і високими вимогами, що ставляться до їх професійної підготовки з боку авіаційних підприємств, льотних навчальних закладів; необхідністю поетапного, послідовного управління процесом професійної адаптації викладачів економічних дисциплін у льотних навчальних закладах та відсутністю теоретично обґрунтованих педагогічних умов професійної адаптації викладачів економічних дисциплін у льотних навчальних закладах і методики їх реалізації.

Отже, проблеми викладачів економічних дисциплін на початковому етапі їхньої професійно-педагогічної діяльності наполегливо диктують необхідність визначення та наукового обґрунтування педагогічних умов для проходження ефективної професійної адаптації до нової діяльності у льотних навчальних закладах і наукового осмислення даного феномена.

Список використаної літератури

1. Абсалямова, Я. В. Професійна адаптація молодих викладачів іноземної мови до роботи у вищих технічних навчальних закладах : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Яна Вадимівна Абсалямова. – К., 2005. – 203 с.

2. Атанов, Г. О. Теорія діяльнісного навчання : навч. посібник / Геннадій Олексійович Атанов. – К. : Кондор, 2007. – 186 с.

3. Гандер, Д. В. Психологическое обеспечение летного обучения : Теория и практика : дисс. ... доктора психол. наук : 19.00.14 / Дмитрий Владимирович Гандер. – М., 1997. – 301 с.
4. Теоретические основы профессиональной авиационной педагогики : учебник / Р. Н. Макаров, Л. В. Герасименко, Н. А. Нидзий, И. В. Стрелец. – М. : МАКЧАК, 2000. – 328 с.
5. Облес, І. І. Педагогічні умови професійної адаптації викладача вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / І. І. Облес. – Запоріжжя, 2008. – 257 с.
6. Паврозин, А. В. Профессиональная адаптация преподавателей-служащих российской армии к педагогической деятельности в военном вузе : автореф. дисс. на соискание канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / А. В. Паврозин. – Ставрополь, 2003. – 25 с.
7. Плотников, Н. И. Этимология содержания безопасности транспорта / Н. И. Плотников // Проблемы безопасности полетов. – 2008. – № 7. – С. 1–64.
8. Пономаренко, В. А. О психических трансформациях сознания и личности летных экипажей в акционированных авиакомпаниях гражданской авиации / В. А. Пономаренко // Вестник МНАПЧАК. – 2004. – № 3 (15). – С. 8–15.
9. Реан, А. А. Психология и педагогика : учебник для вузов / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – СПб. : Питер, 2002. – 432 с.
10. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 679 с.
11. Хатунцева, С. М. Педагогічні умови адаптації викладача-початківця професійно-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Світлана Миколаївна Хатунцева. – Х., 2004. – 201 с.
12. Цибулько, В. О. Формування адаптаційної готовності цивільних викладачів до педагогічної діяльності у вищому військовому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Василь Олександрович Цибулько. – Хмельницький, 2007. – 185 с.

Рецензент: кандидат педагогічних наук Рижиков В. С.